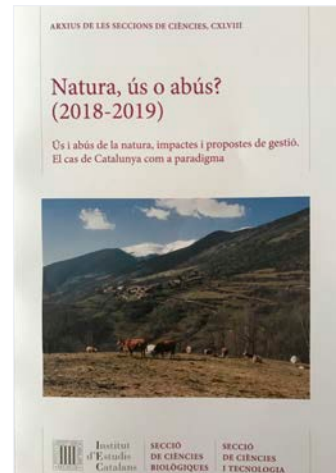

Natura, ús o abús? (2018-2019). Ús i abús de la natura, impactes i propostes de gestió. El cas de Catalunya com a paradigma Institut d'Estudis Catalans. 2021.

L'any 1976 va aparèixer el primer llibre de "Natura, ús o abús?", que ofería una imatge bastant nítida de l'estat de la natura a Catalunya. Va donar a conèixer els valors, l'estat i els problemes que l'afectaven i es va erigir com un document de solidesa tècnica que donava arguments i marcava directrius per poder redreçar algunes accions que afectaven el medi natural. La segona edició actualitzada va editar-se al 1988, en un nou context polític, i en ella es va demostrar que els temes ambientals tractats al 1976 no avançaven tant com s'esperava: va constatar el deteriorament del territori, tot i alguns avanços puntuals. Aquesta segona edició va mostrar que en alguns aspectes s'aturava o es desaccelerava el retrocés de dècades anteriors però que no es corregien ni palliaven les tendències de caire destructiu.

La nova versió de "Natura, ús o abús (2018-2019)", 40 anys després, és una obra col·lectiva i constructiva coordinada per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), una nova edició del "Llibre blanc de la gestió de la natura a Catalunya" en format digital. L'obra esdevé un referent en el món de la gestió i de la conservació del patrimoni natural i posa, de nou, sobre la taula la problemàtica geoambiental, considerada com una de les tres grans diagnòs ambientals de Catalunya. Esdevé una guia per la comunitat científica i tècnica vinculada a la planificació i la gestió territorial. La nova edició valora fins on s'ha arribat amb aquests anys en el coneixement i la gestió del territori del medi natural de Catalunya. Passats aquests quaranta anys de la primera edició (1976), es dona una àmplia visió de l'estat de la natura, més enllà de les visions estrictament naturalistes, sinó amb un enfocament transversal i multidisciplinari que abasta el camp geoambiental, el social i el legal. Un punt de vista molt més ampli que les versions prèvies. Aquesta nova edició intenta evitar una anàlisi excessivament sectorial, com ha estat tradicional en el camp del medi natural. El llibre compta amb la col·laboració de la fundació Carulla i l'editorial Barcino; És un recull de l'opinió de 76 autors de l'àmbit acadèmic i de la gestió i planificació, que permet disposar d'un enfocament més global, amb propostes orientades a l'acció

Natura, ús o abús? (2018-2019). Ús i abús de la natura, impactes i propostes de gestió. El cas de Catalunya com a paradigma. Institut d'Estudis Catalans. 2021. Llengua: català. Accés lliure, arxiu de la secció de ciències del IEC. ISBN:978-84-9965-600-7

i a l'execució de projectes per la millora del medi. Els 30 articles, que es poden consultar al llibre digital, tracten diferents matèries sobre les quals s'organitzen debats actualitzats, de cara a disposar de propostes que, recolzades amb arguments tècnics i científics, contribueixin a definir l'agenda ambiental per aplicar-la sobre el territori. Destaca l'aportació de temes de tanta actualitat com els balanços econòmics; la patrimonialització ambiental; les ciutats i el medi natural; el medi geològic com a recurs i els georiscos; o l'economia i la natura. Temes que no havien estat tractats a les edicions prèvies.

La publicació, tot i que és un resum de les aportacions fetes, conclou que les polítiques ambientals són reactives, bàsicament posant "pegats", o tapant forats, que no aconsegueixen aturar els impactes continus i creixents sobre el medi natural.

Les tres publicacions són consultables en format pdf:

Consulta de l'edició actual (2018-2019): <https://natura.llocs.iec.cat/>

Consulta de l'edició de 1976: <https://natura.llocs.iec.cat/sumari-de-la-1a-edicio/>

Consulta de l'edició de 1988: <https://natura.llocs.iec.cat/sumari-de-la-2a-edicio/>

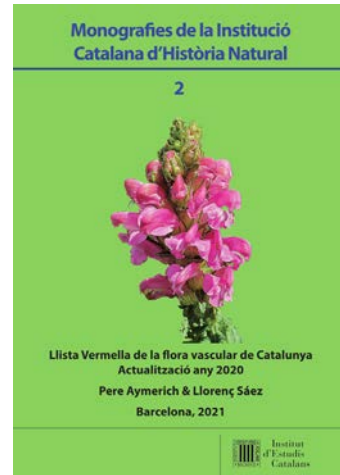
Francesc Xavier Roig i Munar. Dr. en Geografia i Dr. en Geologia. Consultor Ambiental.

Llista Vermella de la flora vascular de Catalunya. Actualització any 2020 Pere Aymerich i Llorenç Sáez. 2021.

10 anys després del *Llibre vermell de la flora vascular de Catalunya*, obra col·lectiva coordinada aleshores per Llorenç Sáez, Pere Aymerich i Cèsar Blanchè, dos dels coordinadors d'aquell text -els dos primers citats- han fet en solitari un treball quasi enciclopèdic, com ha estat la revisió de la llista roja que es derivava d'aquell llibre.

Pere Aymerich, sense dubte un dels naturalistes més destacats de parla catalana, treballa fora del món acadèmic i acumula una àmplia llista de treballs sobre la flora i fauna, incloent-hi una merescuda fama en l'art de la fotografia de natura. Fa anys va començar una àmplia col·laboració amb Llorenç Sáez, professor de la Unitat de Botànica de la Universitat Autònoma de Barcelona, i un dels investigadors més experimentats en biologia de la conservació a tota la Mediterrània Occidental, especialment pel que fa als seus treballs a Catalunya i les Illes Balears. Entre d'altres, els devem bona part del notable increment de coneixement obtingut als darrers anys sobre la flora al·lòctona del nord-est peninsular ibèric. Conscients de diverses llacunes de coneixement i de la necessitat d'una actualització de la llista roja de la flora catalana, feta el 2010 al si del *Llibre vermell de les plantes vasculares endèmiques i amenaçades de Catalunya*, Pere Aymerich i Llorenç Sáez van mamprendre la revisió de l'estatus de totes les espècies de pteridòfits i espermatòfits, aprofitant que a la vegada abordaven la revisió de la llista o catàleg -"checklist" en anglès- de les plantes d'eixos grups a les terres catalanes -vegeu ressenya també inclosa en aquest volum de *Nemus* sobre l'esmentat treball, recentment publicat-.

El punt de partida de la revisió ha estat l'esmentada llista de plantes catalanes, però considerant només la flora nativa, i excloent-ne tant les espècies de presència merament accidental, com les que se situen en territoris fronterers, i on la presència local és una extensió menuda i residual de les poblacions veïnes aragoneses, franceses o valencianes. Al mateix, també s'han deixat a banda espècies sobre les que hi ha dubtes significatius a nivell taxonòmic o sobre el seu origen natural a les terres catalanes. Una vegada aplicats els criteris de llista roja de la Unió Internacional per a la Conservació

Llista Vermella de la flora vascular de Catalunya. Actualització 2020. Pere Aymerich i Llorenç Sáez. 2021. 100 pp. Monografies de la Institució Catalana d'Història Natural, núm. 2. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. Llengua: Català. ISSN (online) 2696-4988. DOI: <https://doi.org/10.2436/20.1502.04.02> Descarregable des de: https://blogs.iec.cat/ichn/wp-content/uploads/sites/33/2021/06/Monografies_de_la_ICHN_2.pdf

de la Natura (UICN), conclouen que fins a 245 tàxons han de ser considerats amenaçats, que es distribueixen en: 17 extints a nivell regional -notació internacional RE-, és a dir, desapareguts a Catalunya però presents en altres zones; 2 extints en estat silvestre (EW), que han desaparegut en la natura però es mantenen en poblacions artificials al Principat; 43 en perill crític (CR); 66 en perill (EN); i 115 vulnerables (VU). Addicionalment es llisten 170 tàxons que cauen en el grup de les espècies quasi amenaçades (NT), amb condicions molt properes a les vulnerables. En total, per a les categories tractades d'espècies amenaçades (EW, RE, CR, EN i VU) s'ha passat dels 199 tàxons en 2010, als ja dits 245, tenint a més en compte que a la llista de 2010 es donava per globalment extinta una espècie -la gramínia *Festuca paucispicula*- que, no només va retrobar-se en el temps transcorregut entre ambdues avaluacions, sinó que s'ha inclòs recentment en la variabilitat d'un tàxon de més àmplia distribució.

Per tal d'arribar a aquests resultats, els autors han reunit una acurada i quasi enciclopèdica informació sobre les poblacions de totes les espècies, incloent-hi la relativa a la seua distribució i als censos disponibles, i a

l'evolució del nombre de poblacions, individus i qualitat de l'hàbitat on viuen. Cal ressenyar que abans ha calgut revisar l'estatus de tota la flora vascular nativa catalana, per tal d'excloure'n les plantes que, per la seua freqüència o abundància, haurien de considerar-se fora de perill; recordem que eixa llista, exclosos els híbrids, inclou 3.460 tàxons -entre espècies i subespècies-, i és una de les més riques de tot el territori peninsular ibèric. D'eixe conjunt, eliminades les plantes ja dites, ha estat necessari separar aquelles espècies de les quals hi ha informació suficient per a ser avaluades, deixant a banda les que cauen en la categoria UICN de dades deficientes (DD).

Un aspecte molt destacable de la llista vermella, i ben diferenciable de la majoria d'avaluacions paregudes fetes a Espanya, tant a nivell regional com nacional i internacional, és que els autors han evitat en la majoria de casos l'ús d'inferències o projeccions al futur de l'evolució del nombre de poblacions i individus de les espècies; aquestes inferències només és podrien fer quan es tenen dades numèriques molt acurades sobre l'evolució dels censos, la degradació de paràmetres ambientals concrets i mesurats sobre el medi on viuen les espècies, etc. Cal tindre en compte que la majoria de llistes roges regionals i nacionals, i per suposat la llista mundial de l'UICN, estan àmpliament carregades de tàxons que mereixerien ser incloses en la categoria DD, o almenys en categories inferiors a les que reben, donat que la seua categorització s'ha basat sovint en problemes que potencialment podrien afectar-les, i no tant en la realitat d'una informació detallada de la seua evolució poblacional. Sembla clar que el risc per a moltes espècies ha d'avaluar-se amb informació deficient en molts països o regions del planeta poc desenvolupades econòmicament o sense tradició en el coneixement botànic, però aquest no és el cas de Catalunya, un dels territoris mundials amb coneixement més complet de la seua flora silvestre. En aquesta matèria, els autors han seguit amb detall les successives actualitzacions de les guies d'aplicació dels criteris d'avaluació de llista roja, que periòdicament emet el Comitè de Supervivència d'Espècies de la UICN, on sovint s'avesen les nombroses discussions que hi ha a nivell internacional entre els especialistes dels diferents grups taxonòmics.

El resultat, com podrà apreuar qui llija aquest llibre, són d'una banda fitxes d'informació de les espècies, amb una detallada explicació de l'aplicació feta dels criteris

UICN i la qualificació obtinguda, i d'altra, diversos capítols o apartats que recullen de manera sintètica i amb les corresponents discussions els principals aspectes que poden ser d'interès, com ara la distribució territorial de les espècies amenaçades, la proporció d'hàbitats on es localitzen, el grau de protecció actual que tenen, o l'estat de conservació de la flora endèmica i subendèmica. Pel que fa a les fitxes, cal assenyalar que no s'ha inclòs la informació de totes aquelles que mantenen la categoria i criteris que ja tenien al llibre vermell de 2010, donat que poden consultar-se allí; per a la resta, s'han agrupat en diversos capítols, respectivament dedicats a les espècies ara excloses de la llista vermella, les que han canviat de categoria, i les noves que s'incorporen al llistat. També, entre els apèndix de l'obra, s'inclou un capítol referit als tàxons sobre els que hi ha hagut una millora substancial del coneixement, amb influència sobre els criteris utilitzats per a la seua qualificació UICN.

Ens trobem, aleshores, front a un treball que marcarà diferències substancials sobre el quefer a l'hora d'establir llistes roges de flora amenaçada, que és un model a seguir en altres territoris. Aquest treball no sembla haver gaudit de suport econòmic de les administracions ambientals autonòmica o nacional. Es va desenvolupar pel treball voluntari dels seus autors i per l'acurat esforç de l'equip editor de les monografies des de la Institució Catalana d'Història Natural, als qui cal felicitar per la iniciativa. També, per descomptat, per la seua publicació en obert, ja que és aleshores un obra a l'abast de tothom interessat en el coneixement de la flora catalana i les seues necessitats de conservació.

Emilio Laguna. CIEF. Generalitat Valenciana.

Eso no estaba en mi libro de Botánica Rosa Porcel. 2021.

Probablement els millors divulgadors de la zoologia o la botànica són persones interessades en aquesta ciència, però que no provenen del genuí món acadèmic. Hi ha exemples més que evidents com els de Richard Attenborough, periodista, o Hugh Synge, format des de l'àmbit de la jardineria. Fidel a aquesta regla, l'autora del llibre que ací es ressenya, Rosa Porcel, tot i ser biòloga, és experta en bioquímica i biologia molecular,

en les quals es va doctorar per la Universitat de Granada, i desenvolupa la seua activitat com a especialista en millora genètica vegetal en les universitats Jaume I i Politècnica de València. No pot dir-se, aleshores, que siga una botànica en el sentit tradicional, i més aviat pertany a un grup d'experts que sovint focalitzen el seu treball en només un grup molt reduït d'espècies. Sens dubte pot resultar cridaner que un llibre de primera qualitat de divulgació de la botànica, com el que ací es ressenya, no isca de mans de professors o investigadors en taxonomia vegetal. No obstant això, a qui llija l'obra que ara presentem, no els quedarà dubte que és un dels llibres que, amb millor encert, pot contribuir a la causa de la difusió de la ciència vegetal a Espanya i a la resta de territoris hispanoparlants.

"Eso no estaba en mi libro de Botánica" forma part d'una sèrie de llibres de l'editorial Guadalmazán, referits a diferents ciències i la seua història, on els seus autors intenten acostar-nos al coneixement d'aqueixes disciplines mitjançant un llenguatge on es combinen el saber científic i els aspectes anecdòtics i històrics, fins al punt de captar fàcilment l'atenció del lector en la sendera del binomi entre curiositat i coneixement. La Dra. Rosa Porcel Roldán, amb una àmplia experiència en comunicació a través del seu blog La ciencia de Amara i les seues freqüents entrevistes radiofòniques, sap guiar-nos al llarg de 28 capítols, agrupats en 4 parts o seccions principals del llibre, complementades amb les seues corresponents introducció i epíleg. Les seccions tenen títols ben suggeridors: "Las plantas y nosotros", "Come... las plantas tienen hambre y se alimentan", "Vive... la agitada y estresante vida social de las plantas" i "Y ama... las plantas también crean vida". Al llarg del text, l'autora ens descobreix un amplí ventall de coneixements sobre el regne de les plantes i, sobretot, ho fa amb un llenguatge senzill, i col·loquial, convidant sovint al lector a participar en un diàleg deliberadament desembolicat, infontent un plus de confiança. Parlem d'un llibre apte per a qualsevol persona que manque de coneixements botànics, i que permet aprendre de manera amena aspectes substancials sobre la importància històrica de les plantes, la seua ecologia i fisiologia, reproducció, interaccions amb altres éssers vius, etc. Amb aquesta obra entre les seues mans, els lectors poc documentats en la botànica acabaran sabent, sobretot, per què són importants els vegetals per a la vida del planeta i dels mateixos éssers

Eso no estaba en mi libro de Botánica. Rosa Porcel. 2021. 2ª ed. 382 pp. Colección Divulgativa Científica. Editorial Guadalmazán. Córdoba. Lengua: Castellà. ISBN:978-84-17547-27-1. PVP: 19.95 eur.

humans, i els ajuda a valorar, de pas, el treball dels qui es dediquen a la seua investigació.

Els títols de molts dels seus capítols conviden ja sens dubte a la curiositat per la seua lectura, com per exemple "Protagonistas secretas de las páginas de sucesos", "Las plantas no tienen cerebro, ni falta que les hace", "Las plantas (no) son eternas", "Cariño, vamos a tener un fruto", etc. Rosa Porcel no sols ens revela en termes col·loquials el valor i l'ús de les plantes al llarg dels temps, o qüestions bàsiques de la seua taxonomia i fisiologia, sinó aspectes especialment útils per a saber valorar-les, mitjançant anècdotes i notables curiositats. Paga així la pena aprendre com es va generar el cultiu dels tulipans a Holanda a partir del segle XVI, incloent-hi la bombolla econòmica que es va generar amb la coneguda "tulipomania" del XVII, especialment al voltant de la caríssima varietat *Semper Augustus*. També el paper de moltes de les plantes qualificades com a espècia, la cerca de les quals va motivar el descobriment d'Amèrica o les grans expedicions oceàniques i científiques dels segles XVI al XVIII; de pas, per exemple, aprendrem, de la mà de Rosa Porcel, a distingir els diferents tipus i qualitats de la canyella. O llegir relaxadament capítols com "Fitoquímica: un mundo de moléculas vegetales", on l'autora ens descriu la composició vegetal dels plats que formarien part d'un hipotètic sopar romàntic. Rar serà l'apartat del llibre on

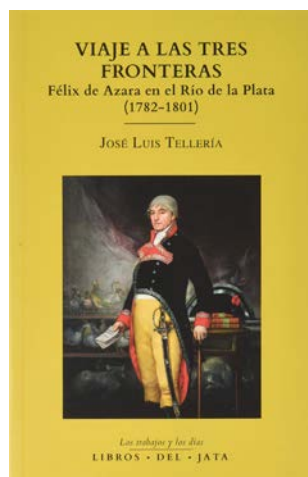
el lector no trobe amenitats i dades que li permetran recordar més fàcilment aspectes del món vegetal i de les seues constants relacions amb els éssers humans.

Fidel a la sèrie de la qual forma part, el llibre s'edita en un format econòmic, on les il·lustracions apareixen en blanc i negre, sense que això li reste en absolut interès, ja que els lectors veuran prompte que el valor de fotografies, dibuixos o esquemes és merament explicatiu, molt subsidiari davant la qualitat literària i tècnica del text. Prova de l'interès de l'obra, la primera edició de la qual va veure la llum a l'octubre de 2020 -no en va apareixen fins i tot referències a la pandèmia Covid-19-, és que va necessitar reeditar-se en 2021, i no és d'estranyar que en el futur se'n veguen noves edicions. Són garanties, sens dubte, de l'excel·lent qualitat del seu contingut, la lectura del qual recomanem des d'ací.

Emilio Laguna. CIEF. Generalitat Valenciana.

Viaje a las 3 fronteras. Félix de Azara en el Río de la Plata (1782-1801)
José Luis Tellería. 2021.

Libros del Jata, sota la direcció del seu editor Gustavo Renobales, ens torna a oferir l'oportunitat de tindre entre mans un llibre excepcional pel seu contingut, i on el to divulgatiu no desdiu l'interès tècnic i científic. Se centra aquesta vegada en un personatge poc conegut de la història dels naturalistes espanyols, malgrat haver sigut un dels epònims més honorat -noms d'espècies biològiques dedicats al seu cognom-. Ens referim a Félix de Azara (1742-1821), expert cartògraf, militar i gran aficionat al coneixement de la fauna i la flora, que va formar part de l'expedició enviada per ordre de Carles III en 1782 per a desllindar els límits entre els regnes d'Espanya i Portugal, al voltant de l'actual Brasil. Dels diferents grups de cartògrafs enviats a aquella missió, Azara es va encarregar des d'aqueixa data i fins a 1801 -regnant ja a la seua tornada a Espanya Carles IV-, dels territoris que convergeixen en el Riu de la Plata, incloent-hi l'Uruguai, Paraguai, i bona part del nord de l'Argentina. Natural de Burbuñales (Osca), va destacar per la seua inclinació als ideals il·lustrats i el rebuig a l'absolutisme; entre altres exemples del seu caràcter, és conegut que va rebutjar en 1815 que se li atorgara l'Orde d'Isabel la Catòlica, en ple avanç dels ideals de Ferran VII.

Viaje a las 3 fronteras. Félix de Azara en el Río de la Plata (1782-1801). 2021. 252 pp. Libros del Jata. Bilbao. Llengua: Castellà. ISBN 978-84-16443-14-7. PVP: 23.40 eur.

El llibre és obra del professor José Luis Tellería, catedràtic de zoologia de la Universitat Complutense de Madrid, i un dels principals experts espanyols en el coneixement de l'avifauna, la biogeografia i la biologia de la conservació animal. Al llarg d'onze capítols, Tellería reviu els diaris d'Azara, abocats en almenys 7 llibres publicats entre 1790 i 1809, incloent-hi els seus coneguts "Viatges per l'Amèrica Meridional", i realitza un recorregut similar al que va fer el cartògraf d'Osca més de dos segles arrere. Viatjant sovint amb autobús i parant en les principals ciutats visitades per Azara, l'autor analitza cadascun dels seus passos, de què destaquen les especials dificultats que comportava la gesta cartogràfica, ja que havia de travessar rius, camins o i trams de vegetació selvàtica amb uns mitjans notablement inferiors als actuals, i sense tot just disposar de referències sobre les espècies biològiques que allí vivien, en molts casos encara per descriure. Com a màxim, Félix de Azara havia tingut accés a l'obra del comte de Buffon, però no a la de Carl von Linné, i en les diferents ciutats que va visitar, a penes va trobar experts locals que pogueren guiar-lo en el coneixement científic de les abundants espècies que va veure al seu pas, i que es va encarregar de descriure detalladament als seus llibres. Amb encara més encert, per formar part de la pròpia descripció geogràfica que tenia encomanada, Azara va relatar l'estat del medi natural, amb referències als

tipus de vegetació, i sense evitar ressenyes, sovint crítiques, a l'expansió de l'activitat humana sobre l'entorn. De fet, grans extensions del territori que va explorar el naturalista albergaven centenars de milers de vaques assilvestrades, i no poques de les espècies vegetals útils introduïdes pels colonitzadors espanyols des del segle XVI havien donat lloc a importants canvis en el paisatge -fins i tot formant, per exemple, grans boscos de bresquilleres-. Félix de Azara es va moure fonamentalment a l'entorn dels grans rius de la zona, que marcarien posteriorment les fronteres polítiques amb el Brasil, i les que van separar les actuals Argentina, Paraguai i l'Uruguai; parlem així del Paraná i els seus grans afluent Paraguai i Pilcomayo o Araguaí; o el riu Uruguai i el seu afluent el Negre, les aigües del qual, unides a les del Paraná i altres tributaris, s'eixamplen formant el Riu de la Plata. També va visitar el riu Salat, estés al sud de Buenos Aires.

El treball d'Azara no es va reduir només a l'estudi geogràfic i biològic, sinó també, en molts casos, a l'etnològic, recollint molts dels costums que tenien els habitants de les zones visitades. Mentre al sud a penes existien ètnies locals, gran part de la població era resultat de la colonització espanyola, cap a l'oest i el nord es donava un progressiu enriquiment ètnic. En particular, l'aragonés va entrar en major contacte amb la cultura guaraní, que en moltes zones era -i continua sent- el component fonamental de la societat. Va poder apreciar i va valorar de pas el notable treball realitzat anys arrere per les missions jesuïtes, a pesar que el seu germà, el diplomàtic José Nicolás de Azara (1730-1804), destinat a Roma, havia sigut un dels principals artífexs de la supressió de l'orde religiós, dictada pel papa Climent XIV en 1773. En el seu recorregut actual per les mateixes zones, Tellería narra amb detall els importants canvis ambientals i paisatgístics ocorreguts, i també, en alguns casos, el bon estat de conservació del medi natural. Abunda en el relat de la desaparició de moltes espècies, la reculada de les quals ja havia sigut clarament pronosticada per Félix de Azara, i en les grans modificacions generades en els dos últims segles per l'avanç de l'agricultura, la intensificació ramadera, o les polítiques hidràuliques.

Les aportacions d'Azara a la zoologia van motivar que fins a deu espècies actualment acceptades d'aquests grups biològics porten en el seu nom científic el cognom d'aquest naturalista, per als rangs d'espècie o subespècie. A pesar que la seua figura siga quasibé

desconeguda, excepte pels especialistes en la zoologia americana, va ser un dels autors més citats per Charles Darwin al llarg de moltes de les seues obres, i recollia abundants observacions de l'il·lustrat aragonés sobre la distribució de les espècies, la seua etologia, i els efectes que l'acció humana havia causat directament o indirectament sobre la reducció i expansió de les poblacions de plantes i animals.

Dins de les publicacions de Libros del Jata, el llibre de José Luis Tellería estrena una nova sèrie amb un títol més que suggeridor, "Los trabajos y los días", i com la resta d'obres de l'editorial, està imprès en paper d'excel·lent qualitat. La coberta, amb solapes que li donen major consistència, està il·lustrada amb el retrat que Francisco de Goya va fer a Félix de Azara l'any 1805. Aquest mateix retrat forma part de les 8 pàgines il·lustrades en color que es troben en la part central del text, i que es componen en part de mapes que permeten al lector una adequada orientació sobre els territoris, ciutats i principals paratges visitats pel naturalista. Com en altres obres precedents, cal felicitar l'editor per l'encert en l'elecció de l'obra, i per descomptat a l'autor del text, als il·lustradors i als qui han intervingut en la seua publicació. Es tracta d'un excel·lent precedent per a futures obres, cridades a seguir el camí encetat en aquesta nova sèrie de Libros del Jata.

Emilio Laguna. CIEF. Generalitat Valenciana.

**Flora iberica. Plantas vasculares de la
Península Ibérica e Islas Baleares, 19(1) i 19(2).
Gramineae**

**Juan Antonio Devesa, Carlos Romero Zarco et
al. (eds.). 2020-2021**

Amb la publicació, en els anys 2020 i 2021, dels dos toms del volum 19 de *Flora iberica*, dedicats a les gramínies o poàcies, culmina una monumental obra en 21 volums (alguns en dos o tres toms) que va començar a ser publicada el 1986. Són, doncs, 36 els anys que ha durat la publicació d'aquesta magna obra. Els dos toms ressenyats totalitzen 1.496 pàgines, més 66 de paginació amb numeració romana. L'edició d'aquest volum, igual que la dels altres, ha estat feta pel Real Jardín Botánico, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. És notable, talment com en els altres volums,

Juan A. Devesa & al. (eds.). 2020. *Flora iberica. Plantas vasculares de la Península Ibérica e Islas Baleares*, 19(1). Gramineae (partim). 738+XLVI pp. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid. Llengua: castellà. Preu: 35 €. ISBN: 978-84-00-10695-9.

Carlos Romero & al. (eds.). 2021. *Flora iberica. Plantas vasculares de la Península Ibérica e Islas Baleares*, 19(2). Gramineae (partim). 758+XX pp. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid. Llengua: castellà. Preu: 35 €. ISBN: 978-84-00-10817-5

la qualitat tipogràfica, en aquest volum a càrrec de la Imprenta Roal, de Madrid.

El primer tom ha tingut com a editors els botànics Juan Antonio Devesa Alcaraz, Carlos Romero Zarco, Antoni Buira Clua, Alejandro Quintanar Sánchez i Carlos Aedo Pérez. Han estat editors del segon tom els botànics Carlos Romero Zarco, Enrique Rico Hernández, Manuel Benito Crespo Villalba, Juan Antonio Devesa Alcaraz, Antoni Buira Clua i Carlos Aedo Pérez. Han estat 55 els autors o coautors de les monografies genèriques, llista molt llarga per a detallar-la. Cal lamentar, en aquest volum, l'absència quasi absoluta d'autors portuguesos. La descripció de les famílies i altres entitats supragenèriques ha estat a càrrec de Juan Antonio Devesa i de Carlos Romero, d'altra banda els autors més prolífics, amb 33 i 19 monografies de gèneres, respectivament. Cal destacar la clau general de gèneres, elaborada per Carlos Romero Zarco, amb aportacions de Carlos Aedo, Antoni Buira, Manuel B. Crespo, Juan A. Devesa i Enrique Rico. A més dels monògrafs, han participat en aquest volum 42 assessors, un consultor filològic i tres membres d'un comitè bibliogràfic.

Els dibuixos, magnífics, segueixen amb la qualitat iniciada pel recordat dibuixant Enric Sierra Ràfols. Les il·lustracions d'aquest volum de gramínies han estat realitzades per Juan Luis Castillo Gorroño, Xavier Fornés Llodrà, Román García Mora i Rodrigo Tavera Mendoza. Tanmateix, igual que passava en els volums anteriorment apareguts, s'il·lustren principalment espècies endèmiques o de poca rellevància en el conjunt de la flora ibèrica. Certament, s'indica la iconografia existent de les espècies comunes o de distribució àmplia, però això no pal·lia aquesta deficiència, perquè les fonts iconogràfiques referides sovint són poc assequibles i en qualsevol cas la seva consulta representa un entrebanc.

En l'introducció de cada gènere s'adjunta una explicació del nom, feta per Alejandro Quintanar Sánchez, força interessant, encara que la mida de la lletra dificulta la seva lectura i que en alguns casos és excessivament llarga. Respecte al significat dels epítets llatins o llatinitzats de les espècies, es troba a faltar el diccionari de termes específics, que s'hagués pogut fer, si no amb l'amplitud que tenia en altres volums de l'obra, almenys d'una manera succinta.

Són tractats 134 gèneres i 468 espècies de gramínies o poàcies que creixen espontàniament a la península Ibèrica i illes Balears. Seguint el pla general de l'obra, per a cada espècie són inclosos els apartats següents: nom considerat correcte, tipus nomenclatural, iconografia, descripció, nombres cromosòmics, hàbitat, floració, corologia, noms vernacles, observacions, espècies a cercar i híbrids.

Com molt bé subratlla Carlos Aedo, en el preàmbul del segon tom: "Las descripciones pasan de esencialmente diagnósticas en los volúmenes iniciales a proliferas y minuciosas en los últimos". La proximitat de les descripcions en aquest volum sobre les gramínies va molt bé per a un especialista, però resulta difícil per als botànics generalistes. Cal, doncs, apel·lar a la paciència dels lectors i dir-los que aquesta minuciositat facilita l'estudi de la planta, i més en el cas de les gramínies, unes plantes amb fulles externament molt semblants, amb flors radicalment diferents de les de la majoria d'altres fanerògames, amb fruits poc distingibles i amb pocs caràcters diacrítics, i encara els pocs existents solen ser complicats d'observar (histologia foliar mitjançant talls de fulles, artells del raquidi, pilositat de l'ovari, forma del call o cal·lus, mida i morfologia de les lodícules, etc.).

Tot i que els criteris taxonòmics són tan diversos com autors hi ha de monografies, s'han aconseguit uns mínims de coherència gràcies als responsables del tractament dels gèneres i entitats supragenèriques. En tots els casos, tanmateix, els patrons de qualitat són altíssims.

Seria molt llarga l'enumeració de les dificultats taxonòmiques superades, dels aclariments nomenclaturals, de les actualitzacions corològiques i fins i tot dels comentaris basats en la taxonomia molecular. A tall d'exemple, es podria esmentar el bon treball fet amb el gènere *Festuca*, una veritable *crux botanicorum*. També en altres gèneres difícils (*Bromus*, *Elymus*, *Helictochloa*, *Poa*, *Puccinellia*, *Stipa*, etc.) s'ha arribat a tractaments satisfactoris. I s'han resolt nombrosos problemes puntuals (*Bromus benekenii*, *Dactylis glomerata*, *Hyparrhenia sinaica*, *Phragmites australis*, *Poa pratensis*, etc.). Ultra això, són d'agrair les monografies de gramínies naturalitzades de fa temps o introduïdes recentment, la majoria de les quals no es podien identificar amb les flors clàssiques o usuals.

Un defecte que s'arrossega des del primer volum és la petitesa de la lletra del paràgraf que engloba aspectes tan importants com la distribució geogràfica, l'hàbitat i els noms vulgars. A molts lectors els és necessària la utilització d'una lupa, amb la molèstia consegüent. Igualment, en l'apartat d'observacions, la lletra és menuda a més no poder, encara que en aquest cas el defecte ja no és tan greu perquè es tracta d'un apartat no tan substancial. Un altre defecte, o com a mínim un tema de discussió, és la utilització de paraules o grafies tan extemporànies i dissonants com "obsкуро" (i no "oscuro"), o prosòdicament incorrectes com l'esdrúixola "lectótipo" (en lloc de "lectotipo") o el controvertit mot "taxon" (en lloc de "taxón", que és la forma preferent que figura en el diccionari de la Real Academia Española). Però aquestes qüestions lingüístiques no són del cas tractar-les en aquesta ressenya.

Com a conclusió final, s'ha de proclamar l'excel·lència d'aquest volum doble referent a les gramínies o poàcies de la flora ibèrica i baleàrica. Es pot afirmar sense empatx que enllaça dignament amb les obres clàssiques de la graminologia (o agrostologia), part importantíssima de la botànica.

Àngel M. Hernández. Secció de Ciències Naturals, Centre Excursionista de Terrassa.

Geografia particular. Llocs, paisatges... mirades Josep Vigo. 2021.

Josep Vigo i Bonada és conegut arreu com a botànic. Fou catedràtic de Botànica de la Universitat de Barcelona i és membre numerari de la Secció de Ciències Naturals de l'Institut d'Estudis Catalans. Entre moltes altres obres, és autor dels llibres *La vegetació del massís de Penyagolosa* (1968), *L'alta muntanya catalana. Flora i vegetació* (1976 i 2008), *El poblament vegetal de la Vall de Ribes* (1983) i, juntament amb Oriol de Bolòs, *Flora dels Països Catalans* (1984-2001), en quatre volums.

Però el llibre ací ressenyat no és cap llibre de botànica, sinó, com diu l'autor en la presentació, és la descripció del món en què ell ha viscut (geografia particular) i sobre les mirades posades en fragments d'aqueix món (llocs, paisatges, persones...). I continua dient que les mirades que ha adreçat són les que de manera espontània naixien del seu esperit, les d'algú vivament interessat per la natura en sentit ampli: el relleu, l'estructura geològica, els éssers vius, els ecosistemes..., però també la gent i la seva activitat sobre el territori.

El llibre consta de 19 capítols, que es poden llegir de manera independent perquè cadascun és una unitat temàtica. Això és un avantatge per als lectors, ja que poden deixar i reprendre la lectura en qualsevol moment, a la seva conveniència. El paper no és setinat ni les lletres són brillants, la qual cosa també és d'agrair. El llibre ha estat editat per Pagès editors, de Lleida, i ha estat imprès a Arts Gràfiques Bobalà, també de Lleida, amb molta pulcritud i amb un cos de lletra gros i fàcilment llegible. Els dibuixos que il·lustren l'obra han estat realitzats per Oriol Garcia Quera, ben conegut per tots els compradors de llibres de muntanya de la Llibreria Quera, del carrer Petritxol, de Barcelona.

Els relats són personals, de la seva "geografia particular", però l'autor no es pot deslligar de la seva sòlida formació naturalista, especialment en botànica. També destaca el seu origen "de poble", concretament de la vila pirinenca de Ribes de Freser, no solament per la gran riquesa lèxica "rural", sinó també per la vivesa expressiva "camperola", dues qualitats millorades pels seus amplis coneixements en totes les branques del saber.

En el primer capítol, fa referència a la filera de pollanques que vorejava un camí de la seva vila natal, i que, a

Geografia particular. Llocs, paisatges... mirades. Josep Vigo i Bonada. 2021. 243 pp. Pagès editors. Lleida. Llengua: català. Preu: 17 €. ISBN: 978-84-1303-279-5

més d'un record d'infància, representava el seu primer contacte amb la natura. Malauradament, el camí va ser enterrat per l'asfalt, van canalitzar el torrent adjacent i va desaparèixer la filera de pollancre, però afirma que aquests arbres existiran mentre ell en guardi memòria o hi hagi algú que llegeixi el que ha deixat escrit.

Són diversos els capítols dedicats a espais naturals. Un d'ells és sobre el massís de Garraf i constitueix un interessant estudi sobre l'estructura càrstica d'aquest muntanyam calcari i les interessants plantes que s'hi fan: margalló, arçot, càrritx, etc., encara que també es contemplen aspectes històrics i de geografia humana, així com referències als greus desgavells que s'hi van fer abans de ser declarat parc natural el 1986, concretament les moltes i enormes pedreres i l'obertura, l'any 1974, d'un gran abocador per a les escombraries de Barcelona, que tot i ser clausurat vint anys després, no deixa de tenir, encara ara, efectes nocius, especialment per la contaminació d'aqüífers i per les emanacions de gasos no precisament "nobles".

Un altre capítol és el referent a les Gorges del Freser, ben fresades per ell, les quals recorda sempre amb veneració i confessa que, en els moments difícils, s'hi transportava mentalment, en els quals retrobava espais de calma. No deixa de sorprendre'ns el vessant poètic de l'autor, quan descriu aquells paratges sublims: "Entre pedres llises i còdols gegants, cascades s'hi estimben,

altes i eixordants, i un cop amansides, estenen llur vel en gorges tranquil·les que espillen el cel. Hi ha bagues fresquívoles cobertes de pins, on molses tendríssimes fan flonjos coixins. Els galls fers hi crien entre verds nabius i l'isard hi espia des de grenys altius".

Altres espais naturals o de la seva "geografia particular" són aquests: la muntanya de Sant Amanç (Ripollès), la pica de Cerví (Pallars Jussà), la serra del Cadí, la plana de Vic, la comarca aragonesa dels Monegres, la Serreta Negra o Vedat de Fraga, les dunes litorals, les planúries de l'Àfrica oriental i les muntanyes (i la gent) de Creta.

Particularment viscudes i reeixides són les vint pàgines que dedica a Penyalgosa, contrada que fou objecte de la seva tesi doctoral, basada en exploracions fetes des del 1961 al 1963. Seixanta anys després, les coses han canviat molt en aquells tocoms. Un exemple és això que comenta: "La vida domèstica era, en general, senzilla. Llavors a les cases de Vistabella no hi havia encara aigua corrent; calia anar a buscar-la a la font de Dalt i abocar-la en càntirs, gibrells i palanganes. Quan queia la tarda, les xiques anaven a proveir-se'n amb gerres de terrissa que traginaven a braç o damunt del cap, una estampa costumista ja força insòlita per a mi. Un detall que em cridava l'atenció és que a Vistabella, i en altres pobles de parla valenciana, la majoria de noies vestien de negre o gris", i explica que això era degut al dol que guardaven les dones durant llargues temporades. Les impressions que li causaven els paisatges també són comentades amb vehemència, com el que s'albira des del tossal de l'Alforí, ja entrada la primavera: "Era un mosaic d'una bellesa austera, amb messes que exhibien diferents tonalitats del verd i camps llaurats, de color bru, siena o rogenic. Em va semblar un paisatge meravellós", o la visió que tingué una tarda caminant pel pla d'Amunt, després d'una tempesta: "De tant en tant s'alçava d'entre les messes encara verdes una alosa que, com solen fer aquests ocells, s'enfilava cel amunt tot cantant i després es deixava caure com en un desmai". També constata la simfonia de colors que oferien els conreus de cereals en aquella època, quan encara no s'havia implantat el tractament amb herbicides, i com les herbes arvenses creixien a pler: "Roselles, morrons, esperons de cavaller, pensaments de camp, ulls de perdú... i moltíssimes altres plantes". El capítol és un doll de comentaris i de dades sobre aquest emblemàtic massís: sobre topografia, substrats

geològics, plantes que s'hi fan o insectes que hi viuen, com la famosa papallona graellsia. Acaba el capítol amb un to nostàlgic: “La natura es trobava en estat d'innocència, raonablement humanitzada, però no feta malbé. Era gairebé un paradís”. I afegeix, en un to melancòlic: “És clar que, com se sap, els únics paradisos que existeixen són els perduts”.

A part d'aquests capítols sobre àrees naturals, n'hi ha alguns de molt personals, com el de la seva estada a Mataró com a estudiant o el que glossa el plaer i els

avantatges de caminar tot sol per camps i muntanyes. Finalment, n'hi ha alguns altres, com era de suposar, dedicats a plantes: la gavarrera (o roser gavarrer o caní), els esbarzers i les gencianes blaves.

En definitiva, es tracta d'un llibre d'agradable i profitosa lectura, recomanable no sols per als naturalistes, sinó també per al comú de la gent.

Àngel M. Hernández. Secció de Ciències Naturals, Centre Excursionista de Terrassa.